

Litoměřice

Kraj: Ústecký

Správní obvod: Litoměřice

Nadmořská výška: 136 m n. m.

Počet obyvatel: 22 877

Adresa URL: www.litomerice.cz

Okres: Litoměřice

GPS souřadnice: 50.538420N, 14.130546E

První pís. zmínka: 1219 (803 let)

PSČ: 412 01

Historie obce Litoměřice

Počátky historie města (500 - 999)

Příhodná poloha labských teras lákala k trvalému osídlení již od mladší doby kamenné (asi 4500-3600 let př.n.l.). Stopy osídlení nalézáme především na Dómském vrchu, kolem Dlouhé a Vavřínecké ulice, mezi ulicí Michalovickou a Kamýckou a mezi Českolipskou a Žitenickou ulicí.

Ve 4.-1. stol.př.n.l. se zde usídlili Keltové, kteří byli později postupně vytlačováni Germány. V závěru období tzv. "stěhování národů" (6. stol.n.l.) přichází do Čech slovanští osadníci. Z území Litoměřic je ještě neznáme, ale je jisté, že i tuto úrodnou krajinu obsadili již záhy, o čemž svědčí nálezy z Lovosic. Na katastru Litoměřic se první slovanské osady objevují v období starohradištním, tj. v 8.století. Vzájemná izolovanost osídlených oblastí vedla postupně ke vzniku kmenů. Z tzv. zakládací listiny pražského biskupství, hlásící se k r. 973, víme, že jižně a jihovýchodně od Litoměřicka byla oblast kmene Čechů v okolí Prahy a Pšovanů na Mělnicku. Na západě, v povodí Ohře byli mocní Lučané, na severozápadě Lemuzi a na severu snad už i Děčané. K území osazenému tzv. Litoměřici náležela oblast severozápadně a severně od dnešního města, na druhém břehu Labe hustě obydlené Lovosicko a na jihu dosahovala jejich sídla snad až k Roudnici.

V průběhu 9. a 10.století se celé severozápadní Čechy postupně dostaly do svazku rodícího se raně feudálního státu, sjednocovaného důvtipem a mečem Přemyslovců. Na výrazné terase, nazývané dnes Dómský vrch, vybudovali Slované mocný, raně středověký hrad, jenž po starším hradišti "Hrádku" u Velkých Žernosek převzal úlohu strážce kraje. Přemyslovcům sloužil jako správní centrum, jedno z nejvýznamnějších v Čechách (k 31.květnu 993 je listinně doložena provincie litoměřická, a tím nepřímo i existence litoměřického přemyslovského správního sídla). Na hradišti se ve východní části předhradí nacházel i prostor vyhrazený litoměřické kapitule, založené v roce 1057, s kostelem sv.Štěpána. Stávala zde i starší sakrální stavba, kostel sv.Jiří, umístěný v severozápadní části hradiště, tedy v místech předpokládané akropole, kde sídlil přemyslovský hradecký správce-kastelán. Tyto kostely byly zcela určitě nejstaršími kamennými stavbami ve městě.

Založení kapituly a gotika (1000 - 1299)

Založení kapituly s kostelem sv. Štěpána knížetem Spytihněvem II. v roce 1057 dosvědčuje tzv. Zakládací listina kapituly litoměřické, dochovaná v originále ve zdejšímu archivu. Prvním kapitulním proboštem byl Lanc, kterého jmenuje kronikář Kosmas v souvislosti s kandidaturou hodnosti biskupské, což dokládá jeho významné postavení. Archeologické nálezy z území Litoměřic dokládají, že okolo tohoto jádra osídlení se již v 9., ale především od 10. do 12. století vytvářela rozsáhlá sídelní aglomerace. Skládala se asi z dvaceti osídlených poloh, kde stávaly osady a velmožské dvorce (např. vsi Božka, Zásada,

dvorec velmože Hroznaty Tepelského u kostela P.Marie). Ves Litoměřice je zmíněna poprvé a naposledy v roce 1228. Ovšem v tomto případě nešlo o prostou agrární ves, ale o zárodek vrcholně středověkého města.

Na počátku 13. století litoměřická sídelní aglomerace představovala významné středisko politického, kulturního a hospodářského života. Zcela logicky se proto už v r. 1234 setkáváme s doklady o vzniku města v právně institucionálním smyslu. Fakticky lze však o přeměně sídelní aglomerace v město hovořit již v l. 1219-1228. Šlo v počátcích o opevněný areál dřevěných domů kolem náměstí. Gotickou výstavbu prvních kamenných domů lze doložit až ve 2.polovině 13. století. V roce 1233 se zde usadili mniši františkáni a r. 1239 dominikáni. Typickým městským řádem bývali také tzv. křížovníci červenou hvězdou, kteří jsou zde připomínáni k roku 1257. Město žilo z řemesla, obchodu i labské dopravy, za hradbami se na svazích Českého středohoří pěstovala vinná réva. Stávala zde i mincovna a roku 1298 byla při farním kostele zřízena škola.

Měšťané se řídili zvláštním právem, nazývaným magdeburské, či později litoměřické, což znamenalo, že odvolacím soudem nebyla Praha, ale Magdeburg. Později toto právo přijala početná řada dalších českých měst, pro něž se od 13.století odvolací stolicí stal soud litoměřických kmetů.

Litoměřice tak získaly řadu výsad a privilegií a tím i větší význam, než kterékoli město v Čechách (mimo Prahu).

Lucemburkové (1300 - 1420)

Panování Jana Lucemburského a jeho syna Karla IV. znamenalo další rozmach města, které se po polovině 14.stol. rozrostlo směrem k severu a východu. Důkladné opevnění chránilo jeho bohatství, pramenící zejména z monopolního postavení v dálkovém obchodě, neboť veškeré lodi a povozy zde musely vyložit své zboží a umožnit litoměřickým přednostní koupi. Pro rozvoj města mělo značný význam i tzv. milové právo, potvrzené panovníkem roku 1325, které zajišťovalo monopol na řemeslnou výrobu v okruhu jedné české míle tj. zhruba 11 km kolem města. 7. května 1359 daroval český král Karel IV. litoměřickým měšťanům vrch Radobýl a okolní pozemky na zřízení vinohradů s tím, že každý desátý sud vína známého jako "litoměřické", bude odevzdán do "králova domu". Ve městě se vařilo i pivo, které však proslulo svou špatnou kvalitou, což se odrazilo i ve světské poezii, viz. část básně Podkoní a žák: "Jediť kyselo as húby zapíjejíc litoměřickým pivem, jež vždy smrdí bahnem a dýmem,...". V této době město stále ještě ovládal německý patriciát. Jádrem obyvatelstva byla střední měšťanská vrstva, skládající se z nezávislých řemeslnických mistrů

Husitství (1419 - 1435)

Přelom v dějinách Litoměřic přinesla husitská revoluce. Myšlenky a idee husitství v této oblasti hlásal především zeman Zikmund Řepanský, jemuž patřily Třebívlice. Kázal zde i Husův předchůdce, Konrád Waldhauser, který působil v děkanském kostele Všech svatých (zemřel v Praze 8. prosince 1369). Pronikání husitských myšlenek usnadnilo i to, že zdejším kapitulním proboštem (nejvyšší církevní úřad) byl Zdislav ze Zvířetic, Husův přítel a zastánce reformních myšlenek, kterého kostnický koncil počítal též mezi přední kacíře. Katolická reakce však byla v Litoměřicích silná. Na vánoce r. 1419 došlo k rozsáhlému zatýkání přívrženců kalicha. Bylo uvězněno ve věži u Michalské brány 24 měšťanských synků a 30. května následujícího roku byli popraveni utopením v Labi. Na probošství byl podniknut útok a sám probošt se zachránil jen včasným útekem. Hrozba obležení města Janem Žižkou z Trocnova roku 1421, jehož útok však byl odražen, vedla k tomu, že se 29. května 1421 Litoměřice připojily k pražskému svazu husitských měst. Žižka poté dal vybudovat vlastní hrad nad Třebušínem, nazvaný

Kalich.

Ve spojení s Pražany zůstaly Litoměřice až do r. 1427, ale později se začaly přiklánět k radikálnější straně, městskému svazu Lounsko-žateckému. Spojení těchto měst a drobné šlechty z okolí představovalo značnou vojenskou sílu. Postupná radikalizace postojů Litoměřic vedla nakonec až k tomu, že zdejší oddíly bojovaly ještě roku 1434 na straně vojsk Prokopa Holého v bitvě u Lipan. Radikalismus svazu měst byl zlomen až na sjezdech stavů v Praze a Brně roku 1435.

Dlouhodobým výsledkem husitských válek bylo oslabení pozic katolické církve a vzrůst významu městského stavu. Litoměřice se staly nejvýznamnějším městem českého severu a na počátku 16.století sehrály důležitou roli v období stavovských sporů.

Patnácté a šestnácté století (1400 - 1599)

Konec patnáctého a především následující století byly dobou v níž pozdní gotiku následuje renesance. Rostlo bohatství měšťanů, kteří si nechávali stavět nové kamenné domy, dodnes tvořící pýchu města. Ke konci 15. stol. se začaly prosazovat tendence feudálního panstva, usilujícího o snížení vlivu a moci královských měst. Hrozilo, že spory se znovu nebudou řešit jen diplomaticky.

Litoměřičtí proto urychleně přistoupili k opravám a modernizaci opevnění která proběhla v l. 1502-03 a 1513, kdy byly staré gotické hradby doplněny o vnější parkánovou zeď s četnými zaoblenými dělovými baštami. V letech 1508-09 byla opevněna také některá předměstí.

Cenným skvostem města se stala radnice postavená po požáru města roku 1537. O deset let později byla svědkem soudu krále Ferdinanda I. nad odbojnými stavy, který nejtěživěji dopadl na královská města. Snahy o podlomení hospodářské a politické síly měst však neznamenaly zvrat v jejich kulturním vzestupu.

Litoměřické školství získalo věhlas novou latinskou kolejí, založenou se souhlasem panovníka roku 1549.

V roce 1577 se tu konala i první známá pitva v českých zemích, pročež sem zavítal r.1600 lékař evropského jména, Jan Jesenius

Bílá hora a třicetiletá válka (1620 - 1655)

Když došlo 24.května 1618 v Praze k defenestraci habsburských místodržících, připojily se k zahájenému odboji i Litoměřice a město se připravovalo na válku. Veškeré naděje však padly porážkou české armády na Bílé hoře 8.listopadu 1620, která znamenala zlom i ve vývoji města. Pro svou víru muselo město opustit na 215 nekatolických rodin, aby hledaly novou obživu v cizině. Nejznámější z exulantů byl někdejší rektor koleje, městský radní a vynikající humanistický literát a učenec Pavel Stránský. Město muselo bez náhrady vrátit konfiskovaný církevní majetek a měšťané byli násilím obraceni na katolickou víru.

Další rány městu přinesla třicetiletá válka s neustálým střídáním cizího i domácího vojska, jimž Litoměřice sloužily jako výhodná proviantní základna. Následkem války zůstalo z 264 domů v hradbách 137 obyvatelných a z 230 domů na předměstí pak pouhých 57.

Po vleklém období loupežných vpádů nepřátelských armád i pluků císařských obránců však následoval nový rozmach. Podobně jako vítězná katolická víra působila na proměnu duší nových obyvatel, proměnila i barokní estetika vnější tvář města, zejména zřízení biskupství a roku 1655 jmenování dosavadního probošta biskupem.

Baroko a klasicismus (1655 - 1799)

Po útrapách válek se poměry ve městě zlepšovaly jen pozvolna. Pomalu se doplňoval také počet obyvatelstva. To zůstávalo sice převahou stále české, ale i zde se začal projevovat charakter cizí státní moci a nových vrchností a národnostní hranice se začaly posunovat do vnitrozemí. Litoměřice se v

průběhu 2. poloviny 17. a 1. poloviny 18. století začaly poněmčovat.

Důležité pro další vývoj bylo, že město zůstalo sídlem krajských úřadů. Charakter města jako střediska byl dále posílen vznikem biskupství na Dómském vrchu. Potřeby duchovního života působily blahodárně i na uměleckou tvorbu, která se projevila především v barokních stavebních dílech přicházejících italských řemeslníků (G. a O. Broggio). Objevují se i osobnosti s podnikavým duchem pomáhající urychlit vzestup města i po stránce hospodářské. Patří sem především vaření piva, jehož kvalita byla ve středověku tak satiricky znectěna. Připojilo se tak k tradici kvality zdejšího vína a stalo se základem blahobytu města v jeho barokní éře.

Nové války, které o své dědictví musela svádět císařovna Marie Terezie, a jež do města přivedly jako nevítané hosty francouzské, saské a zejména pruské vojáky s jejich králem Fridrichem II., učinily konec období barokního rozkvětu. Nové cítění a s ním i nové myšlení, upínající se již nikoliv k Bohu, ale nalézající jej spíše v lidském rozumu, vyjadřovala vojácká střízlivost pevnostní a kasárenské architektury. Výstavba sousedního Terezína dodávala naději na odčinění utrpených porážek. Proměny doznal i vkus měšťanských stavebníků v Litoměřicích, kde se na dlouhou dobu též ujal vlády střízlivý klasicismus.

Devatenácté století (1800 - 1899)

Začátkem 19. století se zvolna začíná měnit celé město, kterému přestal postačovat těsný krunýř středověkých hradeb. Byly zbourány městské brány (Mostecká r. 1831, Nová r. 1839, Michalská r. 1839, Dlouhá r. 1863) a části hradeb (u konce Lidické ulice). Nová doba se ohlašovala i politickými událostmi a v revolučním roce 1848 zasáhla i Litoměřice vlna politické aktivity. Její projevy byly však do značné míry ovlivněny tehdejší národnostní a sociální strukturou města.

Na počátku 2. poloviny 19. století zůstávaly Litoměřice nevelkým městem, které mělo i s předměstskými čtvrtěmi - Dubinou, Voldánou, Zásadou, Rybáři, Novým městem a Mlýnským, Mariánským i Štěpánským předměstím asi 700 domů a o málo více než 6000 obyvatel. Jeho význam, jako jednoho z center státní správy dokonce poklesl, když byl r. 1868 definitivně zrušen zdejší krajský úřad. Zůstal zde však krajský soud, pro nějž byla v letech 1852-53 opravena arch. Josefem Krannerem Stará radnice.

Ve městě se též začala projevovat průmyslová revoluce a to nejdříve v potravinářském průmyslu. Bývalý městský mlýn na Střeleckém ostrově se záhy stal jedním z největších podniků svého druhu v zemi. Nebylo však opomenuto ani pivovarnictví. V roce 1857 byla v Litoměřicích založena akciová společnost a vznikl tzv. Labskozámecký pivovar (dnešní Mrazírny).

Měnila se i doprava. Byl zahájen provoz železnice Praha-Drážďany (přes Lovosice). Do města se železnice dostala v r. 1874, kdy začal provoz tzv. severozápadní dráhy. V letech 1858-59 proběhla přestavba mostu přes Labe, kdy jeho střední dřevěnou část nahradila železná konstrukce. V roce 1872 bylo zavedeno i plynové osvětlení ulic.

Litoměřice nadále zůstávaly významným kulturním centrem, kde důležitou roli mělo divadlo a čilý hudební život. Roku 1874 bylo založeno Muzeum průmyslového spolku a v r. 1885 i Diecézní muzeum, spjaté se jménem uměleckého historika a kněze Vinzenze Luksche.

Přestože se zde nerozvíjel průmysl, město se již od poloviny století začalo rozšiřovat hlavně severním a západním směrem. Jedním z podnětů této rozsáhlé výstavby bylo budování tzv. Severočeské transverzální dráhy v letech 1897-1900 (Lososice-Litoměřice-Česká Lípa-Liberec). Mezi historickým jádrem a novým nádražím vznikly postupně celé nové ulice s činžovnými domy a vilová čtvrť. V

nové výstavbě se začaly výrazněji projevovat vlivy secesní architektury.

Dvacáté století (1900 - 1946)

Zasáhla-li Litoměřice průmyslová velkovýroba jen velice mírně a tak je ušetřila před těžkými sociálními srážkami, přinášela poloha města na jazykově česko - německé hranici konflikty národnostní. V této době se Litoměřice stávaly do značné míry vojenským městem. V roce 1908 sem byla přemístěna z východočeského Josefova dvě významná velitelství, která ovládala celou severní a východní část Čech. Ke konci 1. světové války zesílily snahy německých nacionalistů o odtržení od vnitrozemí a vyhlášení tzv. Provincie Deutschböhmen. Vládu nad městem však za pomoci jedné setniny terezínských posádky převzal 11. prosince 1918 litoměřický Národní výbor.

Vznik samostatného státu znamenal pro zdejší české obyvatelstvo konec národnostního útlaku. Došlo především k velkému rozvoji školství. Již v roce 1919 vznikla česká měšťanská škola a gymnázium. Výstavba města pokračovala budováním vilových a činžovních domů hlavně v jeho severní a západní části. Litoměřice i nadále zůstaly sídlem řady státních úřadů (okresní a finanční úřad, krajský i okresní soud aj.), a důležitým vojenským městem (mj. velitelství 3. pěší divize s velitelem gen. Aloisem Eliášem, později popraveným nacisty).

V průběhu 30. let, vyznačujících se hospodářskou krizí, došlo k rozvoji německých šovinistických organizací a politických stran, mezi nimiž získalo vedoucí postavení Henleinovo hnutí. Jejich rozsáhlé demonstrace podporující Hitlerovu propagandu postihly i Litoměřice. Konec měsíce září a počátek října 1938 znamenal pro celou zemi začátek nejtemnějšího období jejích dějin. Stálý tlak nacistického Německa vyvrcholil 29. září mnichovským diktátem, který znamenal kapitulaci a postupné obsazení pohraničních území, kam byly zařazeny i Litoměřice. V době mezi 1. a 9. říjnem došlo k hromadné evakuaci státních složek a více než 5000 obyvatel města české národnosti. V pondělí 10. října vstoupily do Litoměřic nacistické jednotky (76. pěší pluk Wehrmachtu) a svou činnost zahájilo i gestapo. Nová hranice byla vytyčena na terezínské křižovatce.

Prakticky od počátku války se projevoval pasivní odpor místních obyvatel proti hitlerovskému režimu. Rok před koncem války začali nacisté budovat na svazích vrchu Bídnice podzemní továrnu zvanou Richard, kam chtěli přemístit válečnou výrobu. U továrny byla zřízena i pobočka koncentračního tábora ve Flossenbürgu. Velké množství válečných zajatců pracovalo i v samotném městě, především v koželužně a v továrně na letecké vrtule firmy Albis, která byla v roce 1942 zřízena v prostorách zrušeného Labskozámeckého pivovaru (Mrazírny).

V březnu 1945 byly Litoměřice zařazeny do tzv. obranného pásma Praha. Čeští odbojáři utvořili 27. dubna v žitenickém zámku revoluční národní výbor a 8. května přešli do Litoměřic, kde zahájili jednání s velitelem nacistické posádky o kapitulaci. Přesto došlo ke krvavým přestřelkám. Nacisté město opustili po půlnoci z 8. na 9. května. Sovětské jednotky pod vedením plukovníka Komarova, pověřeným zajištěním města, dorazily teprve 10. května ráno. Prvním velitelem města byl ustanoven gardový major F.N. Ševludčenko.

Již 3.-5. června se konal zápis do českých škol, na podzim zahájilo činnost divadlo a byly přejmenovávány ulice. Byly také zahájeny přípravy k odsunu Němců, jejichž první transport byl vypraven 11. června. Odsun byl dokončen 29. 10. 1946. Město bylo znovuosidlováno českým obyvatelstvem přicházejícím hlavně z Poohří.

